

Párválasztó játékok felhasználása az óvodában 1.

A párválasztó játékok között a párválasztó körjátékokat, a leánykérő játékokat és a párválasztó társasjátékokat találjuk.

Az óvodában a leggyakrabban használt játékfajták közé tartoznak a párválasztó körjátékok és a leánykérő játékok. Ez nyilván azért van így, mert ezeknek mindegyike dallamos: ha valamelyiknek hiányzik a dallama, annak oka az, hogy az adatközlő nem tudta elénekelni vagy a gyűjtő nem tudta leírni. A dallamos játékok az óvodában jól illeszkednek a gyermek zenei nevelésének programjához, és az a kérdés csak később merül föl, hogy valók-e ezek a játékok óvodás korúaknak. A válasz sajnos egyértelmű nem, mégsem mondhatjuk, hogy az óvodában ezek ne kerüljenek elő. Lássuk, miért.

A párválasztó körjátékokat a hagyományos közösségekben 8-12 éves lányok játszották: ők már nagylányoknak számítottak. Ezek a játékok az érzelmi nevelés eszközei voltak, ugyanúgy nem tudatosan, ahogy az ugróiskola az egyensúlyérzék fejlesztését szolgálta. A párválasztó körjátékban ki kell fejezni a valaki iránt táplált pozitív érzelmeket, és ki kell tudni nyilvánítani annak elfogadását. Ez részben a kézfogásban is megnyilvánul, de azt már megtanulták a gyerekek kisebb korukban is, hogy meg kell fogni egymás kezét. Amikor viszont a kör közepén álló kiválaszt valakit, az egyértelműen azt jelenti, hogy „te vagy a legjobb barátnőm, téged szeretlek a legjobban”. Ezt nem kell kimondani, a választás egyértelműen mutatja, a választott pedig azzal jelzi az elfogadást, hogy pl. elmosolyodik, kifejezve azzal örömét. Persze egy-egy lány nem feltétlenül mindig ugyanazt választja: a választást befolyásolhatja az érzelmek hullámváltozása (tegnap még te voltál a legjobb barátnőm, de ma undok voltál hozzám, hát most mást választok), és a játék etikája is. Úgy nem lehet játszani, hogy én téged választalak, te pedig engem, aztán én megint téged, te pedig megint engem. Ha a legjobb barátnőm választ engem, tudni fogja, hogy én nem választhatom őt, nem fog megharagudni, ha én mást választok, aki viszont szintén igen jó barátnőm.

Kérdés, hogy az óvodáskorúak elég érettek-e mindehhez érzelmileg: a kicsikkel szerzett tapasztalataim azt mutatják, hogy nem. Egy óvodás kislány teljesen tanácstalanul tud állni a körben, amikor a párválasztás következik: óvodás társai közül nehéz választania. Ezt a tapasztalatot koronázta meg 7 éves lányom kifakadása: sok népdalt énekeltünk együtt, és egyszer sértődötten kijelentette, hogy ezek mind a rózsámról meg a babámról szólnak, ez neki nem tetszik. Az ilyenfajta érzelmekhez még nem volt elég „nagy”.

A leánykérő játékokat a hagyományos közösségekben 12-14 éves lányok játszották, akik már közel voltak ahhoz az életkorhoz, amikor férjhezadták őket. Erre való tekintettel mondhatjuk, hogy a leánykérő játékok sem valók óvodásoknak, akkor sem, ha azokban más a helyzet, mert a kérő mindenkit elvisz.

Tisztáznunk kell azt is, hogy miért írok állandóan lányokról, miért nem gyerekekről. A párválasztó körjátékokat és a leánykérő játékokat a hagyományban csakis lányok játszották: fiúk nem is akartak beállni, de ha valamelyik akart volna, azt a lányok nem engedték volna be. 8 éves korban a gyerekek már különbséget tesznek lányok és fiúk között, s ezek az érzelmi oldalt előtérbe helyező játékok kifejezetten a lányok játékaik. A helyzet csak a párválasztó játékok harmadik fajtájának, a párválasztó társasjátékoknak az esetében különbözik: azokat többnyire lányok és fiúk együtt játszották, és fiúk lányt, lányok fiút választottak. Ők azonban már az udvarlás, az életre szóló párválasztás életkorában voltak. A párválasztó társasjátékok mind dallam nélküliek, ezért nem jelentek meg az óvodai programban.

Miután tisztáztuk, hogy a párválasztó játékok miért nem valók az óvodába, szót kell ejtenünk arról is, miért nem mondhatjuk, hogy ne kerüljenek ott elő. Ennek az az oka, hogy manapság számos játék kizárólagos színhelye az óvoda, s amit ott a gyerekek nem tanulnak meg és nem játszanak, azzal később nem fognak találkozni. Az előfordul, hogy bizonyos játékokat később is elővesznek (ugrókötelezni, ugróiskolázni láthatjuk őket iskolás korukban

is), de az énekes körjátékokat kifejezetten óvodás műfajnak tartják, s ha később próbáljuk elővenni azokat, hatalmas betűkkel az arcukra van írva a sértődöttség, hogy ők már nem óvodások, ne játszassunk velük ilyesmit. Amikor majd az iskolában határozott helyet kap az érzelmi nevelés keretében a párválasztó játékok tanítása és játszása, akkor azok azonnal kihagyhatók az óvodai programból, és a nagyobb lányok remélhetőleg örömmel fogják játszani; addig azonban, amíg ez nem történik meg, nem javasolhatjuk, hogy ezeket ne tanulják az óvodában, mert népi játékkultúránknak ezek a gyöngyszemei gyorsan feledésbe merülhetnek. Csak azzal próbálkozhatunk, hogy sok időt fordítsunk eszközös és mozgásos játékokra is, hogy a játék ne csakis énekes körjátékot jelentsen a gyerekeknek, hanem legyen benne a labdajáték, az ugrálás és a szaladgálás is: akkor talán elérhetjük, hogy az óvodából kikerülve se tiltakozzanak a játék ellen.

A továbbiakban a párválasztó körjátékok és a leánykérő játékok legszebb erdélyi változataiból közlünk néhányat.

Párválasztó körjátékok

Valamennyi párválasztó körjátékot úgy játsszák, hogy körbeállnak, egy áll közepén: a megfelelő szövegrésznél választ valakit, akivel vagy táncol, vagy csak cserél.

Bársony ibolyácska

A „Fehér liliomszál” változata: csak az első ütempár szövege különbözik, a továbbiakban nyilvánvaló az egyezés. Számos változatban a közepén álló ugrik, kezét csípőre teszi, arcát, haját megsimítja (ez a szövegben említett mozdulatok jelzésszerű megjátszása), ebben azonban nincsen ilyen. A naturális szöveg megjátszása a magyar népi játékoktól idegen, de még a jelzésszerű sem szerepel ennek a játéknak minden változatában: hogy a jelzésszerű megjátszás olykor megtörténik, annak magyarázata a játék hiedelem-háttéré. A szövegben a nagypénteki mosakodás elemei jelennek meg: a lányok úgy gondolták, ha nagypéntek éjjel kimennek a kúthoz és megmosakodnak, akivel hazafelé menet találkoznak, az lesz a férjük (ha már van felesége vagy öreg, akkor olyan nevű lesz). Más párválasztó körjátékban még jelzésszerű megjátszás sincsen, mert nincs ilyen hiedelem-háttér.

kotta: Bársony ibolyácska

A dal végén a közepén álló odamegy valakihez, annak kötényét, szoknyáját az arcához emeli, és cserél vele.

Kis kacska fürdik

Ebbe a változatba érdekes módon bekerült egy szövegmotívum a leánykérő játékokból, amelyekben a „királyasszony, királyasszony” a kör közepén álló anya, ő ad egy lányt a kérőnek. Itt azonban ő nem kiad egy lányt, hanem saját magának választja az „Ezt választom én, ezt...” szövegre.

kotta: Kis kacska fürdik

A dal végéig ketten táncolnak a körben, azután a választott marad bent. Talán kisebbek játszották, azért ilyen rövid a tánc.

Haj, színája, színája

A szöveg a lakodalom szénakötelét örökíti meg, amit akkor húztak a legények keresztbe az úton, ha az ő falujukból vagy falurészükből a menyasszonyt más faluba, falurészbe vitték. A vőlegény váltságdíjat tartozott nekik fizetni, amit ott helyben alkudtak ki.

kotta: Haj, színája

A középen álló az „Öleld, akit szeretsz” szövegre párt választ, a dal végéig ketten táncolnak a körben, azután az marad bent, akit választott.

Érik a meggyfa

Erdélyben ez a szövegkezdet sokkal gyakoribb, mint a „Hajlik a meggyfa”. Ezt szoktam emlegetni, amikor azt látom, hogy a kör közepén álló gyerek fölemelt karral hajladozik, mintegy bemutatva, hogy a meggyfa hogyan hajlik. Az előbbieken már említettem, hogy az ilyenfajta szövegmegjátszás a magyar népi kultúrától (népdaloktól, népi játékoktól) idegen, s azt kérdezem, hogyan játszaná el, hogy „Érik a meggyfa” vagy „Termett a meggyfa”, ami szintén előforduló szövegkezdet. Mindkettő mutatja, hogy nem a hajladozás a játék lényege.

kotta: Érik a meggyfa

A középen álló „Kapsz be, akit szeretsz” szövegre választ valakit a körből, és a dal végéig azzal táncol, utána helyet cserélnek.

Szent Jakab ága

Igen ritka változat, az MTA BTK Zenetudományi Intézet gyűjteményének több mint 34700 játékváltozata között¹ ebből a játékból összesen három található: kettő gyergyói, egynek származási helye nincs feltüntetve, azt Kiss Áron közli 1891-ben megjelent kötetében. Ezt éppen különlegessége és az erdélyi dialektushoz való kötődése miatt mutatjuk itt be.

kotta: Szent Jakab ága

A középen álló itt is a „Kapsz be, akit szeretsz” szövegre választ párt, akivel a dal végéig táncolnak, majd helyet cserélnek, a választott marad a körben.

Leánykérő játékok

A leánykérő játékok lényege, hogy egy játszó elviszi a többit: akit elvisz, az nem kiáll a játékból, hanem csatlakozik hozzá, vele (velük) együtt kerül a körbe. A cselekmény a leánykérés, a férjhezmenés témaköréhez kapcsolódik: nem csoda, hogy nagyobb lányok játszották, mint ahogy az sem, hogy ezeket is kizárólag lányok játszották, akárcsak a párválasztó körjátékokat. Manapság az óvodában gyakori, hogy egy kisfiút állítanak be kérőnek, mert nem tudják, hogy a kérő eredetileg nem az a legény volt, aki el akarta venni a lányt, hanem egy ismerős idősebb asszony. A játékban fiúk éppúgy nem tudtak és nem is akartak részt venni, mint a párválasztó körjátékokban: persze ez a nagyobbakra, 8 éves és idősebb gyerekekre vonatkozik, ahol már a nemi identitás kialakulása megkezdődött. Óvodásoknál ez még nem okoz problémát, de az igen, hogy ha kisfiúk is állnak a körben,

¹ 2015. júniusi adat.

óhatatlanul sor kerül arra, hogy „el akarom vinni Pisti/Jancsi/Jóska nevű lányod”. Ez még akkor is mulatságos, ha a „lányod” helyett „fiad”-at mondanak, hiszen a fiúkat nem szokták elvinni a háztól.

A leánykérő játékok állandó szereplője a kérő, aki elviszi a játszókat: a típusok egy részében van anya is, aki odaadja őket. Fő formái az anya nélkül játszott várkörjátékok, az anyával játszott várkörjátékok és a sorjátékok. A „várkörjáték” elnevezés onnan származik, hogy a lányok körbeállnak, középen van egy anya, a körön kívül pedig a kérő: a körrel jelzett terület a „vár”.

Az anya nélkül játszott várkörjátékokban a kör közepén nem áll senki: a kérő kívül kerüli a kört, mind énekelnek, és a dal végén a kérő elviszi azt a lányt, akinek a háta mögé érkezett. Addig játsszák, amíg a kérő minden lányt el nem visz. Úgy tűnik, ez a fajta játék nem igazán népszerű Erdélyben: mindenesetre a MTA BTK Zenetudományi Intézet több mint 34700 játékleírásából összesen 8 erdélyi változat található ezzel a játékmóddal, s azok közül 4 „A gazda rétre megy” szövegkezdettel jelenik meg. Ennek dallama német eredetű, és nem hasonlult a magyar változatokhoz. Az idegen eredetet leginkább a felütések mutatják: a felütés ellenkezik a magyar nyelv hangsúlyviszonyaival, amelyben mindig a szavak első szótagján van a hangsúly: ez a dallam nem tartozik a magyar népi kultúrába, terjesztését, oktatását a magyar nyelvterületen Kodály Zoltán nyomán² nem javasoljuk³. A további négy adat az „Erzsébet asszony” változata, azok közül mutatunk be egyet.

kotta: Hol jársz, hová mész

Az anyával játszott várkörjátékokban a kör közepén is áll egy lány, ő az anya. Párbeszéd után adja oda az egyik lányt a körből (azt, aki mögött a kérő áll); a lány csatlakozik a kérőhöz. Az anya nélküli változathoz hasonlóan addig játsszák, amíg a körből minden lány el nem fogy.

Ebből a fajta játékból 51 változat van a gyűjteményben, azaz jóval több, mint az anya nélkül játszottakból. Az erdélyi változatok túlnyomó többsége a Most viszik, most viszik szövegtípusba tartozik.

A játszó körbejárva éneklük, a kérő kívül ellenkező irányba jár:

kotta: Most viszik, most viszik

A kör közepén álló Uborkáné és a kört kívül kerülő kérő kezét fognak.

Kérő: Te vén Uborkáné!

Uborkáné: Mit kerülgeted a házam táját?

Kérő: Van neked, van neked szép eladó lányod.

Uborkáné: Nincs nekem, nincs nekem szép eladó lányom.

Kérő: Mit tőröd, tagadod, láttam az aradi piacon,
szép piros almát árult, vettem is belőle,
s nagyon megszerettem a te Ilonka (vagy más) lányodat.

Uborkáné: Én az Ilonka (vagy más) lányomat nem adom, nem adom.

Kérő: De elviszem ripityomba-ropotyomba tanult mesterségre.

Esztelnek (Háromszék)

² Kodály említi ezt a dalt a MNT. I. kötetének előszavában (A Magyar Népzene Tára, Budapest, 1951. XV. l.), mint ami teljes mértékben német jellegű maradt, s az ezt játszó magyar gyermekek németnek gondolhatók.

³ Érdekességként megjegyezhető, hogy a négy erdélyi változathoz három dallam nélküli, csak egynek jelenik meg a dallama is.

A kérő elviszi a körből Ilonkát (vagy aki mögött állt, akinek a nevét mondta), és kezét megfogja. Előlről kezdik a játékot, s addig játsszák, amíg Uborkáné minden lányát el nem viszi.

Mezőcsávásról ez a változat is ismert:

kotta: Fehérvári kapitány

A dalt⁴ körbenjárás közben éneklük, közben a kérő kívül kerüli a kört, velük ellenkező irányban haladva. Az anya a kör közepén áll. „Karcsú magasabbikat” után a kör megáll, az anya odamegy a kérőhöz és kezét fogja. Az anya egyedül éneklük a további részt, a „Licslocs”-ra rámutat az egyik lányra, aki ott áll mellettük; az a kérő mögé áll, megfogják egymás kezét, és együtt kerülik a kört. A következő lány kettejük mögé áll, és a többi mindig a sor végére.

Arról már részletesen volt szó, hogy a párválasztó játékok miért nem alkalmasak óvodai felhasználásra. A megőrzésen kívül azonban van még egy olyan szempont, ami miatt korlátozott felhasználásuk javasolható. Az óvodások különféle alkalmakkor műsorszámokat adnak elő, s azokban jól felhasználható egy-egy ilyen játék.

Az ellentmondás többféleképpen is feloldható. Az egyik módja az, hogy miközben a lányok játsszák a párválasztó vagy leánykérő játékokat, a fiúk mást játszanak. Fontos, hogy ezek a más játékok olyanok legyenek, amelyekhez nem tartozik szöveg: ketten-hárman átszaladhatnak a színpadon egy papírforgóval a kezükben⁵, mások játszhatnak pörgettyűzést, csigázást, ketten fonallevevést, ugrókötelezést egyedül⁶, talicskázást vagy verespecsenyét ketten⁷.

Az ellentmondás feloldásának másik módja az, hogy az óvodában fiúk is beállhatnak a játékba: mint említettük, őket ebben az életkorban még nem zavarja, hogy lányjátékot játszanak. A párválasztó körjátékokban ez nem okoz semmilyen problémát, csak kerülnék azt az utasítást, hogy a lányok feltétlenül fiút válasszanak. Lány választhat lányt is, de ha fiú kerül a kör közepére, ő azért ne válasszon fiút, az már túlzásnak tűnhetne.

A leánykérő játékok erdélyi változataiban nem jelenik meg a lányok név szerinti kikérése, de az anya mondja, hogy „Nem adom a lányomat”. Ezért kerülni kell azt, hogy az anya és a kérő olyan helyen álljon, ahol két fiú van egymás mellett. Ha a fiúk nem állnak egymás mellé, akkor ha fiú mellé kerül a kérő és az anya, a másik oldalukon lány van, őt vigye el a kérő. Műsor közben úgysem lehet végigjátszani a játékot, túl hosszú volna: nem ritka módszer, hogy a kérő csak egy lányt kér, de többen csatlakoznak hozzá, így a fiúk a csatlakozók között legyenek.

Ezeket a játékokat azonban nem érdemes túl gyakran játszani, és főként nem érdemes szinte kizárólag ilyeneket játszani. Egy-egy műsorba csak egy ilyen kerüljön, és legyenek benne ugrálás, szaladgálás játékok is: nem az a cél, hogy a kicsik minél több énekes játékot játsszanak, akár nekik való, akár nem, hanem az, hogy szeressék a játékokat, és olyanokat játszassanak, ami életkoruknak, érzelmi világuknak megfelel.

⁴ Megjegyzendő, hogy ha a „kapitány” szövegrész dallamában lévő nagyobb (kvart, so-do-so) ugrás nehéz a gyerekeknek, akkor (a változatok alapján) kisebb hangközzel (szekund, so-la-so) is helyettesíthető.

⁵ Lásd az Óvónők lapja 2013-2014/7. számában közölt tárgykészítő játékokat.

⁶ Lásd az Óvónők lapja 2013-2014/8. számában közölt eszközös ügyességi játékokat.

⁷ Lásd az Óvónők lapja 2013-2014/11. számában közölt mozgásos ügyességi és erőjátékokat.

